

GÜNÜMÜZ
İNANÇ
PROBLEMLERİ

İLÂHİYAT FAKÜLTELERİ KELAM ANABİLİM DALI
SEMPOZYUMU

7-9 Eylül 2001
ERZURUM

ELMALILI'YA GÖRE KADER İNANCI ve İNSAN HAYATINDAKİ YERİ

Arş. Gör. Sabri YILMAZ*

Kelâm ilmi ve itikadî mezheplerin teşekkülünde önemli bir yere sahip olan kader inancı, İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren tartışma konusu olagelmıştır. Aslında bu mesele, sadece İslam Dini'nde değil, diğer din ve düşünce sistemlerinde de sürekli tartışılan, çözüm aranan bir problemdir. Zira, kader bir taraftan sonsuz ilim, irade ve kudret sahibi olan Allah'ın hakimiyetini, diğer taraftan her yönüyle sınırlı ve sonlu olan insanı ve onun hürriyetini doğrudan ilgilendirmektedir.

Kur'an-ı Kerim'e bakıldığında Allah'ın ilim, irade ve kudretinin mutlak oluşunu ifade eden ayetlerde, insana hiçbir hürriyet alanı bırakılmaksızın, her şeyin önceden belirlendiği şekilde meydana geldiğinin vurgulandığı görülmektedir. Buna karşılık, insanın bütün yaptıklarından mesul tutularak hesaba çekileceğini beyan eden ayetler de göz ardı edilememektedir. Bu durumla karşı karşıya kalan insanların zihinlerinde, kaçınılmaz olarak, birtakım şüpheler uyanmaktadır. İnsanların bir kısmı kaderi "alın yazısı" olarak kabul ederek hayatın akışı içerisinde kendilerinin hiçbir yetki ve sorumlulukları yokmuş gibi hareket etmekte, böylece çalışıp çabalamaya gerek görmemektedirler. Diğer taraftan insanların bir kısmı da ilahî hakimiyeti göz ardı ederek kendilerinin her istediklerini yapabilecek güç ve kudrete sahip olduklarını düşünmekte, dolayısıyla hayatlarında kader inancına yer vermemektedirler. Günümüzde din eğitimi ve öğretimiyle meşgul olanların, kader inancı etrafında dönüp-dolaşan sorulara çok sık muhatap oldukları da dikkate alındığında, insanların hayatlarının akışını ve yaşayış tarzlarını doğrudan etkileyen kader inancı her zaman gündemde yerini alan en canlı meselelerden biri olma özelliğini korumaktadır.¹

Osmanlı'nın son döneminde medresede yetişen Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır(1878-1942) Kelâm ilmine dair müstakil bir eser yazmamakla birlikte, "*Hak Dini Kur'an Dili*" isimli tefsirinde kelâmî problemlere geniş yer verdiğinden son devrin önemli Kelâm alimlerinden biri olarak addedilmektedir.² Adı geçen eseriyle günümüze de ışık tutan Yazır'ın kader inancı ve bu inancın insan hayatındaki yerine dair izahlarının, insanlarımızın bu husustaki arayışlarına bir çıkış yolu göstereceğini düşünüyoruz.

Lügatte asıl olarak "güç yetirme" anlamında olan kaderin hüküm, takdir, şeref ve tazyik manalarına da geldiğini ifade eden³ Elmalılı'nın bu kelimeyi, miktar ve ölçü anlamlarıyla ilgili olarak "sınır koyma" anlamında kullandığı görülmektedir.⁴

* Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Meslek Yüksekokulu Araştırma Görevlisi

¹ Osman KARADENİZ, "*Kader Konusunda Bazı Yanlış Anlamalar*", *DEÜİFD*, VII, s. 191-193

² Yusuf Şevki YAVUZ, "*Elmalılı Muhammed Hamdi*", *TDVİA*, XI, s. 60

³ Muhammed Hamdi YAZIR, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, 1971, IX, 5970.

⁴ YAZIR, a.g.e. V,3567; VII, 5063; VIII, 5744-5746.

Bunu destekleyen başka bir açıklamasını “halaka” fiilinin anlamlarından biri olarak ileri sürdüğü “takdir” kelimesini tarif ederken görüyoruz: “Halk” fiili iki mânâ ifade eder, birisi takdir etmek, yani bütün ayrıntılarıyla eşyanın miktar ve mertebelerini tayin etmektir”.⁵ Başka bir yerde de “takdir ilmî yönden bir sınırlama demektir”⁶ diyen Yazır’a göre Allah her şey için ölçü takdir etmiş, bir sınır ve miktar tahsis etmiştir. Her şeyin hükmü ve kıymeti Allah’ın kendilerine tahsis ettiği ölçü ile uygunluk arz etmektedir. Gerçekte bir şeyi bilmek de onu ölçü ve sınırlarıyla temyiz etmektir.⁷ Her şeyin meydana gelmeden önce Allah’ın ilminde takdir edilen bir kaderi, yani ilmî bir değeri vardır. Fiilen yaratılışı ve kazasının cereyanı o kadere göre olur.⁸

Öyle anlaşılmaktadır ki Yazır, kaderi “alın yazısı” olarak görmemektedir. Ona göre kader, “şunlar yapılırsa şöyle bir sonuca varılır, bunlar yapılırsa şu sonuca ulaşılır” gibi hususları ifade eden “ilmi olarak sınırlandırma” anlamında ele alınmalıdır.

Elmalılı’nın kader kelimesine yüklediği anlamı dikkate aldığımız zaman konuyu, önce Allah’ın ilmi ve iradesi açısından değerlendirdiğini söyleyebiliriz. Yazır, ilm-i ilahîyi kendisinden hiçbir şeyin gizli kalmadığı bir bilgi olarak tarif eder.⁹ Âl-i İmran suresinin 5. ayetini tefsir ederken bu tarifini biraz daha açmaktadır: Muhakkak

ki ne yerde ne gökte cüz’î-küllî, maddî-manevî, derûnî-âfâkî hiçbir şey Allah’a gizli kalmaz, hepsi O’nun malumudur. Hatta bütün kainatta herhangi bir şeyin hangi durumda ve hangi tavırda varoluşu Allah’a nazaran ayn-ı ilimdir. İlm-i ilahî beşerde olduğu gibi temessülî, tasavvurî, zıllî bir ilm-i hâdis değil, mebnay-ı vücud olan bir ilm-i ezeldir.¹⁰

Görüldüğü gibi Elmalılı, Allah’ın ilmini veya ilahî bilgiyi en ince ayrıntısına kadar her şeyi kuşatan bir bilgi olarak ele almaktadır. Allah’ın bu mahiyete sahip olan ezelf ilmi taalluk ettiği malumun varlık alanına çıkmasını mecburî hale getirmemektedir. Bu hususu Elmalılı şöyle izah etmektedir: Fâil-i muhtarın önden veya sondan bir şeyi bilmesi, onu yapması ve yaptırması demek değildir. Ne bilen yapmaya mecbur ne de bilinen yapılmaya mecburdur.¹¹

Kader açısından Allah- insan ilişkisi değerlendirilirken Allah’ın ilim sıfatıyla ayrılmaz bir bağı olan irade sıfatının dikkatlerden uzak tutulmadığını görüyoruz. Çünkü mutlak ilim, irade ve kudret sahibi olan Allah karşısında, insan iradesi ve bu iradenin eseri olan fiillerin değerlendirilişi bu meseleye bağlıdır.¹²

Elmalılı’ya göre Allah, irade-i mutlak, ihtiyar-ı mutlak sahibi olup, dilediğini yapan bir varlıktır.¹³ Bu yüzden “irade-i ilahî haricinde herhangi bir hadisenin vukuuna imkan yoktur”¹⁴ diyerek ilahî iradenin her şeyi kapsayan genel

⁵ YAZIR, a.g.e. VII, 4875.

⁶ YAZIR, a.g.e. VII, 5156.

⁷ YAZIR, a.g.e. VII, 5063.

⁸ YAZIR, a.g.e. VII, 4554.

⁹ YAZIR, a.g.e. II, 850.

¹⁰ YAZIR, a.g.e. II, 1027. Benzer bir açıklama için bkz. a.g.e. III, 1947.

¹¹ YAZIR, a.g.e. I, 216.

¹² Halife KESKİN, *İslam Düşüncesinde Allah-Alem İlişkisi*, İstanbul, 1996, s. 120.

¹³ YAZIR, a.g.e. II, 846-847

¹⁴ YAZIR, a.g.e. II, 1226.

bir irade olduğunu ifade etmektedir. Ancak, ilahî iradenin iki ayrı tecelli şekli olduğunu vurgulayarak şöyle izah eder: Birincisi hiçbir sebep ve şarta bağlı olmaksızın, baştan ve doğrudan doğruya ortaya çıktığı şeklidir. İlahî iradenin bu tecelli şeklinde Allah'ın Cebbar ismi hakimdir, dolayısıyla bu irade cibrîdir. Zorlayıcı olarak tecellî eden ilahî iradenin taalluk ettiği kulların fiilleri de ızdırârîdir.¹⁵ Böyle olduğu için insanın bu fiilleri kendisine herhangi bir sorumluluk getirmemektedir. Zaten bu yöne ait olan meşiet-i ilahînin tafsilatını, mazi ve istikbaldeki taallukatını, tecelliyatını insanın tamamen bilmesi mümkün değildir. Onları sadece Allah Teâla kendisi bilir.¹⁶ İkincisi ilahî iradenin sebeplere, şartlara ve kulun iradesine bağlı olarak hükmünü yürüten tecellî şeklidir.¹⁷ İlahî iradenin bu yönünde mutlak bir zorlama değil, mükellef tutma söz konusudur. Bunun için insana da irade verilmiştir.¹⁸ Binaenaleyh burada ilahî irade insan iradesini takip etmektedir.¹⁹ Elmalı'nın şu ifadeleri de açıkça, bunu göstermektedir: Allah'ın rahmet-i vâsiasıyla bazı ef'alinizde size meşiet verdiği, sizin hakkınızda kendi meşietinin bir kısmını sizin meşietinize, talep ve kesbinize rabt u ta'lik eylediği; mükellefiyet ve mesuliyetinizin de bu kısma ait olduğu da muhakkaktır. Allah dilemeden sizin bir şey yapamayacağınız nasıl bedihî ise Allah'ın bazı şeyleri de sizin dilemeniz üzerine ve talebinizle yaptığı ve bu suretle de bir çok şeyler halk ettiği dahi bedihîdir ki işte sizin mesuliyetiniz bu noktadadır.²⁰ İlahî buyruklar, emir ve nehiyeler, helal ve haramlar, sevap ve cezalar ilahî iradenin cibrî olarak tecellî ettiği alanda değil, kulun iradesine bağlı olarak tecellî ettiği kısımdadır.²¹

Görüldüğü gibi Elmalı'ya göre meşiet-i ilahî mutlak bir iradedir. Bununla birlikte insanların, kendilerine verilmiş olan iradeleriyle hareket etmelerine engel değildir. Çünkü meşiet-i ilahî insanları zorlayarak tek yöne sevk etmez, sınırlı da olsa serbest bırakır ve dilediklerini seçerek ona göre davranmalarına imkan tanır.

Kader meselesi incelenirken dikkatlerden uzak tutulamayan önemli bir konu da ilahî irade karşısında insan iradesinin konumudur. Çünkü Yazır'a göre Allah Teâla insanı hem iyiyi hem de kötüyü seçebilecek kabiliyette, irade sahibi bir varlık olarak yaratmıştır. Nitekim "*Dilediğinizi yapın*"²² mealindeki ayet insanda iradenin mevcudiyetini gösteren özlü bir ifadedir.²³ Dolayısıyla Allah insana irade bahşederek onun hür olmasını bizzat kendisi dilemiştir.²⁴

Elmalı hatıra gelmesi muhtemel olan şu soruları dile getirerek bu hususu açıklamaya çalışır: Acaba Allah insanları irade sahibi olarak yarattıktan sonra istikbalin mukadderatını onlara tefviz etmiş, kendisi de hicab-ı izzete çekilmiş değil midir? O halde Allah, varlık kaynağı olması yönüyle bütün âlemlerin Rabb'ı olsa da şimdiki halde insanların işlerine fiilen müdahale etmemiş, böylece geleceğin bi'l-

¹⁵ YAZIR, a.g.e. II, 1226.

¹⁶ YAZIR, a.g.e. III, 2086.

¹⁷ YAZIR, a.g.e. II, 1226.

¹⁸ YAZIR, a.g.e. II, 847.

¹⁹ YAZIR, a.g.e. I, 523, 546; III, 2086.

²⁰ YAZIR, a.g.e. III, 2086-2087.

²¹ YAZIR, a.g.e. III, 2080.

²² Fussilet (41), 40.

²³ YAZIR, VIII, 5499.

²⁴ Ahmet AKBULUT, "*M. Hamdi Yazır'da Kelâmî Problemler*", *Elmalı Muhammed Hamdi Yazır*, Ankara, 1993, s. 279.

vasıta Rabb'ı olmuş olmaz mı? Bu takdirde insanın alacağını zorla almak ve sorumluluk korkusundan uzak kalmak için kaderini kendisinin belirleyip, “*Yaptıklarından hesaba çekilmeyen*”²⁵ bir hükümdar olması gerekmez mi?²⁶

Elmalılı'nın bu tür sorulara açıkça karşı çıktığını görüyoruz. Ona göre böyle soruların hatıra gelmesi, insanların sahip oldukları cüz'î iradeyi mutlak bir küllî irade kabul ederek onlara her türlü kayıttan uzak bir seçme hürriyeti verip, onları her şeye gücü yeten, kayıtsız-şartsız hür ve fail-i muhtar bir varlık olarak görmekten ileri gelen bir “şirk” iddiasından kaynaklanır.²⁷ Çünkü insan iradesinin, Allah'ın iradesinden tamamen ayrı ve ona aykırı düşebilecek şekilde hür olduğunu zannetmek Allah'ın âlemlerin Rabb'ı olduğunu hesaba katmamaktır.²⁸ Halbuki insan beden ile ruhun, akıl ile kalbin, kabiliyet ile faaliyetin, mecburiyet ile serbestiyetin birleştiği bir varlıktır. Dolayısıyla insan ne mecbur-i mutlak (hiçbir hürriyeti olmayan) ne de fail-i mutlak (dilediği her şeyi yapabilen) tir.²⁹ Elmalılı, insanın gerçek konumunu ifade etmek üzere “emrun beyne emrayn”³⁰ tabirini kullanmaktadır. Buna göre gerçekte Allah irade etmeyince insan irade edemez. Fakat Allah'ın, insanın irade etmesine izin vermesiyle muradını da irade etmiş olması gerekmez. Nitekim insan bir şey irade eder de muradına nail olmayabilir. O zaman Allah onun irade etmesini irade etmiş, fakat muradının meydana gelmesini irade etmemiş, demektir. Yani Allah'ın dilemesi, muradın meydana gelmesini gerektiren bir dilemedir. Fakat, Allah dilemedikçe kulun dilemesi muradın olmasını gerektirmez. İnsanın hem iradesi hem de muradının meydana gelmesi için ikisinin birden Allah'ın iradesiyle birleşme (iktiran) si şarttır.³¹ Öyle anlaşılmaktadır ki insanın iradesi mutlak bir irade değil, mutlak olan ilahî iradeye uygun olma şartına bağlanan bir iradedir. Bu yüzden “insanın ihtiyarî fiillerinde ne mutlak cebr ne de mutlak tefviz vardır. Aksine insan için cebr-i mahzın hakim olduğu birçok ıztırafî fiil bulunduğu halde ihtiyar-ı mahz yoktur”.³² İnsanın ne mecburiyet yönü ne de serbestiyet yönü inkar edilebilir. Mecburiyet yönü Allah'ın kudretinin, serbestiyet yönü de iradesinin şahididir. İnsan, Allah'ın rahmeti ile dilediğini yapmada serbest olup, bu sayede kaderinin bir kısmını kendi isteğiyle çizer.³³

²⁵ Enbiya (21), 23.

²⁶ YAZIR, a.g.e. I, 79.

²⁷ YAZIR, a.g.e. I, 79.

²⁸ YAZIR, a.g.e. VIII, 5629.

²⁹ YAZIR, a.g.e. I, 80.

³⁰ YAZIR, a.g.e. I,80, 665; II, 1398. “Emrun beyne emrayn” tabiri, Şiî alimler tarafından kader ve insanın fiilleri konusu ele alınırken kullanılmaktadır. Şeyh Müfid (413/1022), cebr ve tefviz konusunu izah ederken “Şeyh Ebu Cafer şöyle dedi: Lâ cebr ve lâ tefviz bel emrun beyne emrayn, diyerek bu tabiri Şeyh Saduk'a atfetmektedir. Bkz. Ebu Abdullah Muhammed b. En-Nu'man, *Tašihü'l-İ'tikad*, thk. Hibetü'd-Din eş-Şehristanî (Evailü'l-Makalât ile birlikte), Tebriz, 1363/1943, s. 154.

Şeyh Saduk (381/991) da aynı konuyu açıklarken “Bu konudaki görüşümüz İmam Cafer es-Sadık'ın görüşüdür. Buna göre insanlar (üzerine) a ne cebr (zorlama) ne de tefviz (havale) vardır; fakat durum bu iki (aşırı uç) arasında orta yoldur” demektedir. Bkz. Ebu Cafer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî, *Risaletü'l-İ'tikadâti'l-İmamiyye (Şiî İmamiyye'nin İnanç Esasları)*, çev. Ethem Ruhi FİĞLALİ, Ankara, 1978, s. 28. Bu hususta ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Halife KESKİN, *Kendi Kaynakları Işığında Şia İnanç Esasları*, İstanbul, 2000, s. 105-110.

³¹ YAZIR, a.g.e. VIII, 5627,5628.

³² YAZIR, a.g.e. VIII, 5629-5630.

³³ YAZIR, a.g.e. I, 80-81.

Bu ifadeleri dikkate aldığımızda Elmalı'nın "emrun beyne emrayn" tabirini savunmada kararlı olduğunu söyleyebiliriz. Zira bir taraftan insanın ihtiyarî fiillerinde tamamen serbest olup, iyi yada kötü seçimi sonucu ortaya çıkan davranışlarından sorumlu tutulacağını söylerken, diğer taraftan yine aynı ihtiyarî fiillerinde tam bir serbestliğin olmadığını vurgulamaktadır.

Hayatın seyri içerisinde insanın çaresizce "kader" diyerek tevekkül ile karşıladığı bazı hadiseler vardır. Kader inancıyla ayrılmaz bir bağı olan bu hadiselere "musibet" diyoruz. Elmalı'nın, musibetler karşısında insanın sergilemesi gereken tutum ve davranışları da kader inancı çerçevesinde değerlendirdiğini görüyoruz.

Musibeti "hedefine isabet eden mermi gibi insana şiddetle dokunan hadise ve felaket"³⁴ olarak tarif eden Yazır, musibeti iki kısma ayırmaktadır:

Tabiatta meydana gelen musibetler: Bunlar yeryüzünde herhangi bir zarara sebep olan kuraklık, kıtlık, ürün veya hayvanların telef olması, zelzele vb. afetlerdir.

İnsanın bizzat kendisi üzerinde meydana gelen musibetler: Bunlar hastalık, açlık, işkence ve ölüm gibi cana dokunan acılardır.³⁵

Bütün musibetlerin Allah'ın ilm-i ezelisinde takdir edildiğini ifade eden Elmalı, "*Başınıza gelen herhangi bir musibet kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir*"³⁶ ayetinde hitabın günahkarlara mahsus olduğunu; bununla beraber günahkar olmayanların sabretmek suretiyle sevap ve derecelerinin yükseltilmesi için musibetlere maruz bırakıldıklarını Bakara(2), 155. ayete dayanarak ileri sürer. Bu tür musibetlerde esas gayenin imtihan olduğunu vurgular.³⁷

Elmalı, Nisa (4), 78. ve 79. ayetlerde geçen "*hasene*" ve "*seyyie*" kelimelerini de musibetle bağlantılı olarak açıklamaktadır. Ona göre hasene nimetleri, seyiyie de meşakkatler ve başa gelen sıkıntıları ifade etmektedir. Allah Rahman ve Rahim olduğu için iyilikler onun iradesi, takdiri ve yaratmasına dayanmakla beraber rızasına da uygundur. İnsanın gayreti sonucu meydana gelmeyen iyilikler, yalnız Allah'ın ihsanıdır. İnsanın çalışmasıyla meydana gelen iyilikler de Allah'ın takdir ve yaratmasına, hükmünü yürütmesine ve başarılı kılmasına, irade ve rızasına uygun olduğu için yine onun ihsanıdır. İnsanın karşılaştığı kötülöklere gelince onlar da genel olarak "*küllün min 'ındillah*" ayeti gereğince Allah'ın takdir ve iradesi dahilindedir.³⁸ Fakat Yazır, burada şöyle bir inceliğe dikkat çeker: Kötülöklerde insanın yapma veya terk etme yönünden mutlaka bir kusuru vardır. İnsan onu iradesiyle bilerek veya bilmeyerek, bizzat veya dolaylı olarak ister. Allah da cimri olmadığı için kulun iradesine izin verip, hükmünü yürüterek muradını halk eder. Dolayısıyla istenen kötülöklük yine Allah katından gelmekle beraber, sebep ve çıkış noktası insanın kendisi olduğu için insana nispet edilir. Sorumluluk da sebep olan insana ait olur.³⁹ Her ne şekilde olursa olsun kötülöklükler önce insana nispet edilmeli, insan onları kendisinden bilmeli, bununla birlikte Allah katından olduğunu da unutmamalıdır. Bu bakımdan "*küllün min 'ındillah*" ifadesinden cebr anlaşılmalıdır,

³⁴ YAZIR, a.g.e. VII, 4754.

³⁵ YAZIR, a.g.e. VII, 4754.

³⁶ Şûrâ (42), 30.

³⁷ YAZIR, a.g.e. VI, 4245.

³⁸ YAZIR, a.g.e. II, 1397.

³⁹ YAZIR, a.g.e. II, 1397-1398.

her iki ayet birlikte göz önüne alınarak ne cebr ne terk, “emrun beyne emrayn” çerçevesinde bir adalet ve sorumluluk anlaşılmalıdır. Burada “*âmentü*” deki “*hayrihî ve şerrihî min Allah*” iman esasının güzel bir şerhi vardır.⁴⁰

Musibetlere karşı yapılması istenen duâ ve tevekkülün Allah’ın takdiri içerisinde bir yeri var mıdır? Kader inancı ile duâ ve tevekkül etme anlayışı bağdaşır mı? gibi soruların da Elmalılı tarafından cevapsız bırakılmadığını görüyoruz.

“*Mü’minler ancak Allah’a tevekkül etsinler*”⁴¹ mealindeki ayeti Elmalılı şöyle yorumlamaktadır: Tevekkül, bütün güç ve kudretin Allah’a ait olduğunun bilinmesi, her hususta ona güvenilmesi; bununla beraber emrine ve takdirine gönül hoşluğu ile teslimiyet göstererek kulluk görevlerinin gereğince yerine getirilmesidir.⁴² Bu arada Yazır, “tevekkül, görevin yerine getirilmesini Allah’a havale etmek değil, emri ve kararı Allah’a bırakmaktır” diyerek şu yanlışlığa dikkat çeker: Birçok insan bundan gaflet ederek tevekkülün vazifeyi terk etmek olduğunu zanneder, kulluk görevlerinin yerine getirilmesini Allah’a havale ederek emri kendisinde görmek ister. Halbuki tevekkülün özü emre itimat ile vazife sevgisidir.⁴³

Yazır, Yusuf (12), 67. ayeti tefsir ederken takdir ile tedbir arasındaki ilişkiyi de izah etmeye çalışmaktadır. Tedbir almak insanın görevidir. Fakat, Allah hakkımızda behemahal bir kaza murat etmişse, o mutlaka olur. Onun takdirine karşı hiçbir tedbir fayda vermez. Her ihtimale karşı tedbir almak lazım ise de alınan tedbir takdiri engelleyecek değildir. Nihayet tedbir bir yardım dilemedir. Takdire uygun ise faydalı olur, yoksa hazer (sakınma) kadere mani olmaz.⁴⁴

Duâyı “insanın Rabb’inden mütevazı bir şekilde medet ve yardım istemesi”⁴⁵ olarak tarif eden Yazır, duâdan maksadın i’lam (bildirmek) olmayıp, kulluk göstermek, alçak gönüllülük ile müracaat etmek olduğunu ifade eder. Dolayısıyla maksat bu olunca, kaza ve kaderine rıza göstermekle beraber Allah’a duâ etmek insanlık hissesini tercih değil, Allah’ın kudretine her şeyden fazla saygı göstermektir.⁴⁶ Yazır, Allah’ın evvel-i küll oluşundan hareket ederek şöyle der: Bu durum iyi düşünülünce anlaşılır ki kadere mahkum olan Allah değil, yaratıklardır. Kader önce ise Allah da kader ve kazadan öncedir. Duâ bu önceliği ikrar ve itiraf etmek olduğu için kulluğun en önemli göstergelerindedir. Bize gelince, Allah’ın ilmi ve bu ilmin niteliği ile kader ve kaza akıllarımızın dışındadır. Kaderin sırrı, meydana gelmesinden önce bilinemez. Ancak ilm-i ilahî her şeyi kuşatmış, kader ve kaza her şeyde geçerli olmakla beraber sorumluluk da inkar edilemez. Biz hem kanunsuz yaşayamayacağımızı biliriz, hem de irade ve azmin bir kanun olduğunu biliriz. Talep ve azim kanunlarından biri de duâdır. Bütün hadiseler sebeplere bağlı olup, duâ da o sebeplerden biridir.⁴⁷

⁴⁰ YAZIR, a.g.e. I, 1398.

⁴¹ Âi-i Imran (3), 160; Tevbe (9), 51.

⁴² YAZIR, a.g.e. IV, 2566.

⁴³ YAZIR, a.g.e. IV, 2567.

⁴⁴ YAZIR, a.g.e. IV, 2890.

⁴⁵ YAZIR, a.g.e. I, 662.

⁴⁶ YAZIR, a.g.e. I, 665.

⁴⁷ YAZIR, a.g.e. I, 664.

Duâyı olayların meydana gelip-gelmemesinde sebeplerden biri olarak telakkî eden Yazır, “ezelde duâyâ bağlı olarak takdir edilen taleplerin de duâ etmek şartıyla meydana geleceğinin bilinmiş olması lazım gelir” der.⁴⁸ Buna şöyle bir örnek verir: Yemek yeme şartıyla doyması takdir edilmiş olan veya istemek ve azmetmek şartıyla bir işte muvaffak olacağı takdir edilmiş olan kişinin doyması ve başarılı olması, yemesi, istemesi ve azmetmesine bağlıdır. Bunun gibi duâ ile kayıtlı olarak meydana geleceği bilinen takdirler vardır.⁴⁹

“*Bana duâ edin, kabul edeyim*”⁵⁰ mealindeki ayette emredilen duânın çok önemli olduğunu belirten Yazır'a göre, burada önce insanın cüz'î iradesinin açıkça ortaya konulması ile cebr anlayışının reddedilmesi vardır. Gerek ibadet manasında, gerek sadece duâ manasında olsun, istemek emredilmiştir. Allah'ın karşılık vermesi için kulun istemesi şart kılınmıştır.⁵¹ Görüldüğü gibi Yazır, insanlara emredilen duâyı onların irade sahibi olmalarına bir delil olarak kabul etmekte ve duânın takdir içerisinde yeri olduğunu ifade etmektedir.

Elmalılı, duâ, tevekkül ve tedbiri insanın gücünü aşan hususlarla, daha çok da musibetlerle ilgili olarak ele almakta ve o çerçevede değerlendirmektedir. Musibet ister insanın kusuru sebebiyle olsun, ister sabır ve tahammülünün denenmesi için doğrudan Allah tarafından verilsin, her iki halde de başa gelmişse yapılacak tek şey vardır. O da ilahî takdire iman ederek teslim olmaktır. Musibetler karşısında kadere imanın kalbe kuvvet ve dayanıklılık verme, gerek acı gerekse tatlı hadiseler karşısında insanın sarsılmamasını sağlama gibi bir faydası da vardır. Nitekim “(Allah bunu) elinizden çıkana üzülmesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şıarmayasınız diye (açıklamaktadır)”⁵² ayeti insanın “Allah'ın takdiri böyleymiş” diyerek teselli bulmasının ve metanetini korumasının gerekliliğini ifade etmektedir.⁵³ Burada Yazır'ın meseleyi insanın imtihan için yaratıldığı gerçeğiyle irtibatlandığını görüyoruz. Bu da “*Bu şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü? diye beni sınamak üzere Rabb'im in lütfundandır*”⁵⁴ ayetinde ifadesini bulan imtihan durumudur. Çünkü hepsinin takdir edilmiş olduğuna inanan insan, Allah'ın hadiseler ile ortaya çıkan acı-tatlı kaza ve kaderi karşısında, insan olarak etkilense de, kendisini kaybetmez. Ne gammın ızdırabına, ne de sevincin gurur ve heyecanına kapılır. Hepsinin Allah'tan geldiğini bilerek ve rıza göstererek vazifesini icra etmeye bakar.⁵⁵

Kader inancı, mahiyeti gereği hakkında sürekli tartışmaların cereyan ettiği konulardan biridir. Çünkü bir taraftan aşkın varlık olan Allah'ı, diğer taraftan sınırlı ve sonlu olan insanı ilgilendirmektedir. Elmalılı M. Hamdi Yazır da 20. yüzyılın ilk yarısında yazmış olduğu tefsirinde bu konuya dair izahlarda bulunmuştur.

Elmalılı kader inancını, Allah'ın iradesi ile insana verilen iradeyi temel olarak izah etmeye çalışmaktadır. Allah'ın iradesini şöyle açıklamaktadır: İlahî

⁴⁸ YAZIR, a.g.e. I, 663.

⁴⁹ YAZIR, a.g.e. I, 664.

⁵⁰ Mü'min (40), 60.

⁵¹ YAZIR, a.g.e. VI, 4176.

⁵² Hadid (57), 23.

⁵³ YAZIR, a.g.e. VII, 4754.

⁵⁴ Neml (27), 40.

⁵⁵ YAZIR, a.g.e. 4754.

irade, biri hiçbir şarta bağlı olmaksızın doğrudan doğruya; diğeri de şartlara, özellikle de insan iradesine bağlı olarak dolaylı olmak üzere iki şekilde tecellî eder. İrade sahibi olarak yaratılan insanın ilahî irade karşısındaki konumunu Yazır, Şifâî âlimlerce kullanılan “emrun beyne emrayn” tabiri ile açıklamaktadır. Buna göre insan; bir yönüyle hür, diğeri yönüyle mecbur olan bir varlıktır. O, hürriyet ile mecburiyeti bünyesinde toplamakta, bu yüzden sorumlu da tutulmaktadır. Zira insanın hür olduğu alanda ilahî irade insan iradesine bağlı olarak tecellî etmektedir.

Elmalılı'nın insanın iradî fiilleriyle ilgili olarak kaderi şöyle anladığını söyleyebiliriz: Takdir, insanın ne yapacağını kesin olarak belirlenmesi değil, ne yapabileceğinin sınırlarının çizildiği bir imkanlar sahasının tespitidir. İradî fiiller alanında kaderin bu şekilde anlaşılması ve ilahî iradenin bir yönüyle insan iradesine bağlı olarak tecellî ettiğinin ileri sürülmesi, kader inancının izahı açısından önemli bir açıklamadır. Çünkü, irade sahibi olarak yaratılan ve sınırlı da olsa kendisine hürriyet verilen insanın sorumlu tutulabilmesi ancak böyle mümkün olabilir.

Diğeri taraftan Yazır, Allah'ın insanın her isteğini yerine getirmek zorunda olmadığını ifade etmekle, dinî teklif alanında yine de bir mecburiyetin varlığına işaret etmektedir. Bununla birlikte şu hususu ısrarla vurgulamaktadır: İnsan serbest bırakıldığı alanda kendi iradesi ve tercihi sonucu ortaya çıkan olumsuzlukları kadere yükleyerek sorumluluktan kurtulmaya çalışmamalıdır. Ancak, kendi gücünü aşan hususlarda metanetini kaybetmemesi açısından kadere inanmalı ve üzerine düşen her şeyi yaparak sonucu Allah'a havale etmeli, imtihan için yaratıldığını da unutmamalıdır.